

't inschrien

elfde jaargang nr. 3, juli 1979 kwartaaluitgave

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

G.J.B. Gorel, Laaressingel 19, Enschede – redactie-secretaris.
telef. 053 - 35 77 79

Redactie: J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, Hengelo, tel. 05400 - 12851, eind-redacteur
Adriaan Buter, Neede
H.H. Hagens, Almelo
J. Overbeeke, Haaksbergen
Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

Mej. G.A. Weussink, Kortenaerstraat 20-II, Enschede, tel. 053 - 31 02 06

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: nr. 18 18 110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Kortenaerstraat 20-II, Enschede

Abonnementsprijs f 10,- per jaar.

Losse nummers f 3,- (exclusief portokosten)

Uitgave van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede.

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Een klokkengieter in Diepenheim I

Ieder, die zich met historisch onderzoek bezighoudt, ondervindt, dat — welke zijn onderwerp ook moge zijn — het verzamelen van zo veel mogelijke en zo volledig mogelijke gegevens gepaard gaat met het oplossen van vaak talrijke problemen. Evenwel, een dergelijk onderzoek heeft niet alleen schaduwzijden: van tijd tot tijd doen er zich ook verrassingen voor en deze sporen dan aan de eenmaal ingeslagen weg voort te gaan.

Eén zo'n verrassing bij mijn speuren naar de geschiedenis van de bronzen torenklokken in Twente is het feit, dat er rond 1630 in Diepenheim een klokkengieter werkzaam moet zijn geweest, met name Hinrich Bloett; gezien de voornaam wellicht van Duitse (Westfaalse?) afkomst en daarom zal de achternaam wel als Bluth uitgesproken dienen te worden. Ik vond deze naam alsmede daarmee verband houdende zaken in een artikel van de hand van dra. A.J. Maris in *Gelre XXXVIII 1935*, 38-130, met als titel: *De geestelijke en kerkelijke Stichtingen in Lochem*. In dit artikel wordt vermeld, dat volgens de Lochemse Kerkrekening van 1630-1639, de predikant en de kerkmeester Lansinck zelf naar Borne gingen 'omb die klokken toe visiteeren die meister Hinrich Bloett gegooten hadde'. Het gaat hier om klokken voor de Ned. Herv. Stefanustoren in Borne.

De bovengenoemde verrassing betreft hier de naam van een tot dan voor mij onbekende klokgieter alsmede het feit, dat in een Twentse stad (= stedeke Diepenheim) enige tijd een dergelijke ambachtsman gewoond en gewerkt heeft. In steden buiten Twente (Kampen, 's-Hertogenbosch, Middelburg, Utrecht, Enkhuizen, Amsterdam) kende men ja-

renlang, zo niet eeuwenlang, gehele dynastieën van klokkengieten en wel zodanig, dat men deze net als vorsten met I, II en III diende te onderscheiden ten einde niet in de personen verward te raken. Behalve Diepenheim heeft Oldenzaal in de eerste 25 jaren van de 17e eeuw eveneens bij de Bisschops-poort een klokkengieterij gekend, welke beheerd werd door Michaël van Ochtrop. Deze goot in 1611 een Annaklok voor de Plechelmustoren aldaar, welke klok als halfuurslag tot 1896 dienst heeft gedaan, waarna zij werd ingeleverd als klokspijs voor een nieuw te gieten Plechelmus-klok. De Annaklok had haar plaats in het loden bönneke van genoemde toren. Gieter van Ochtrop goot ook klokken voor het naburige Westfalen, waarvan tot nu toe alleen die van Metelen, Mesum en Salzbergen mij bekend zijn. Oldenzaal en Diepenheim dus, zijn waarschijnlijk de enige plaatsen in Twente geweest, die enige tijd over een eigen klokkengieterij beschikt hebben. Van andere plaatsen in Twente is het tamelijk algemeen bekend, dat rondzwervende gieters de luidklokken in de nabijheid van de desbetreffende kerktoren gegoten hebben: Denekamp, Enschede (1523), Goor (1641), Losser (1666 + 1667), Oldenzaal (1734), Vriezenveen en Albergen (1796). Van weer andere plaatsen, onder andere Hellendoorn, weet men, dat bestelde en gegoten luidklokken vanuit de gieterij door paarden naar de toren werden getrokken.

In Lochem nu, had in 1615 een flinke brand gewoed waarbij de Sint Gudulakerk en -toren grote schade opliepen en wel zodanig dat ook de twee luidklokken in de toren versmolten. In hetzelfde jaar werd met de Oldenzaalse gieter Michaël van Ochtrop een kontrakt gesloten over het gieten van een klok, maar men heeft tot nu toe betwijfeld of deze klok wel gegoten is. Bij de restauratie van de Sint Gudulakerk te

Lochem vond men in 1971 een gietkuil, waarvan de gietvorm aan de basis een doorsnede van 190 cm geeft. Volgens H. Halbertsma in het Bulletin van het K.N.O.B., 12e aflevering, december 1973, 123-126, onder Archeologisch Nieuws, is het overgebleven materiaal uit de 17e eeuw en gezien dit feit zal Michaël van Ochtrop zeker een klok, en derhalve een zware, voor de Gudulatoren in de kerk gegoten hebben, en dit te meer waar Wegewaert in zijn gieterij in Deventer goot. Of de klok niet voldaan heeft, is moeilijk te zeggen; er kunnen ook andere redenen zijn geweest, dat men in 1620 de Deventer gieter Henrick Wegewaert een tweede klok voor de Gudulatoren liet gieten, één van 2266 pond (= ca. 1120 kg). In 1622 krijgt dezelfde toren een derde klok, die eveneens door Wegewaert wordt vervaardigd. Deze klok, die 1631 kg weegt en de toonhoogte d1 heeft – dit na bijstemming door klokkengieterij Eijsbouts in 1961 – is nog aanwezig en vormt sedert 1976 de basis van de Gudula-beiaard. In 1624 komt er dan nog een vierde klokje – de derde door Wegewaert gegoten klok – en dit klokje heeft waarschijnlijk de functie van Marktklokje gehad, dat wil zeggen zij luidde bij het begin en het einde van de markten. Aangezien het ook in de Graafschap Zutphen gebruikelijk was, dat een kerktoren drie luidklokken kende, veronderstel ik dat Lochem's Gudulatoren toentertijd een drie-gelui had van 1 van Ochtrop-klok en 2 Wegewaert-klokken.

Zoals in het begin van dit artikel vermeld, geeft dra. Maris in haar artikel aan, dat men van Lochem uit naar het Twentse Borne ging om er de aldaar in de Stefanustoren aangebrachte klokken van Hinrich Bloett uit Diepenheim te visiteren. En die visitatie zal goed uitgevallen zijn, want Lochem liet daarna bij Bloett 2 klokken gieten. Men vraagt zich af, waarom Lochem nogmaals 2 klokken liet gieten. Voldeed de klok

van Van Ochtrop niet? Was deze wellicht gebarsten? En is ze derhalve als klokspijs voor de 2 nieuw te gieten klokken ingediend? Vragen die alleen op de juiste wijze beantwoord kunnen worden als bij gelegenheid het Lochemse archief in dezen nog eens goed onderzocht wordt. En voorts vraagt men zich af, wat Lochem met deze 5 klokken heeft gedaan, indien dus in 1634 de van Ochtrop-klok ingeleverd is. Heeft men de 2 Wegewaert-klokken met de 2 Bloett-klokken tot een vier-gelui omgevormd? Nog een vraag, die zich voordoet, is: waarom ging men in Lochem met Hinrich Bloett in zee? Waarom niet met Deventer? Wegewaert was er weliswaar niet meer maar de uit Geesteren bij Borculo stammende Gerrit ter Horst had de gieterij in Deventer overgenomen en onder andere in 1629 voor de toren van de Ned. Herv. Kerk te Almelo 1 klok en in 1632 voor de toren van de Ned. Herv. Kerk in Delden zelfs 4 klokken gegoten en dat zal toch in Lochem niet onbekend zijn geweest. Welnu, wellicht dat ook nader archiefonderzoek uitsluitsel geeft. De 2 Bloett-klokken in Lochem is geen lang leven beschoren geweest: in 1687 zijn deze beide klokken met de beide Wegewaert-klokken uit 1620 en 1624 aan de Deventer gieter Gerhard Schimmel – dus toen ging men wel weer naar Deventer – als klokspijs ingeleverd welke gieter er drie klokken van vervaardigde. Twee daarvan vormden met de Wegewaert-klok uit 1622 een drie-gelui, één klein klokje kreeg wederom de functie van Marktklokje. De 3 Schimmel-klokken zijn wegens hun onzuiverheid al jarenlang buiten gebruik en hangen uitsluitend en alleen als pronk op de luidzolder van de Gudula-toren.

(Wordt vervolgd)

R. de Jong

Een kloppenwoning uit Berghum (gem. Denekamp)

Adriaan Buter stelt in een recent betoog over landelijke bouwkunst in Overijssel vast: 'Oost-Twente kende ook losstaande klopjeswoningen op boerenerven. In Noord-Deurningen is er één als kapelletje bewaard gebleven.'¹⁾ Dit exemplaar stond op het erve Grashof, en werd in 1948 o.l.v. architect W. Morsink (Ootmarsum) verplaatst en als

kapelletje 'De Cloeze' ingericht, ter herinnering aan een daar woonachtig, vroom klopje.

Ook in noord- en oosttwentse kerkdorpen (Geesteren, Albergen, Denekamp zelf: Wilhelminastraat 8) stonden nabij de parochiekerk vrijstaande klopjeswoningen.²⁾

Op het erve Jonkman in Deurningen staat ook nu nog een dergelijk kloppen-huisje (zichtbaar vanaf de Hengelosestraat). Belangwekkend is hier een secundair verwerkte steen met het gebeitelde jaartal 1684³⁾.

Tegen het einde van de zestiger jaren

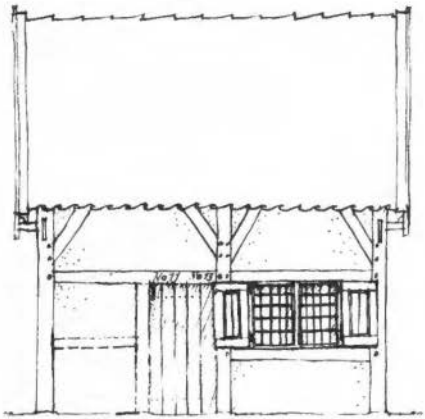

rechterzijgevel

foto E. Jans, 1965

Voormalige kloppenwoning erve Grashof, Noord-Deurningen bij Denekamp.

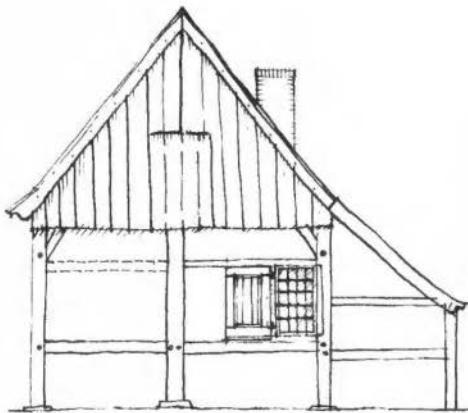
Herbouw als kapelletje 'De Cloeze' nabij de grensovergang Denekamp-Nordhorn o.l.v. architect W. Morsink, 1954.

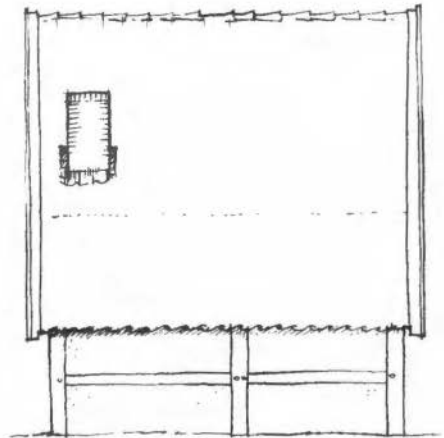
STRAATZIJDE / REKONSTRUKTIE
OPMETING: E. JANS, 1970

PLATTEGROND

EINDGEVEL

ACHTERGEVEL

ontdekte ik op het erve De Peter in Berghum (bij Denekamp) een ander vervallen voorbeeld.

Wijlen W.H. Dingeldein heeft de ware identiteit van dit kleine bouwwerk blijkbaar niet onderkend: hij schrijft over de 'schaapskooi' op het erve De Peter.⁴⁾ In de negentiende eeuw werd een 'schaopsschot' aan het vakwerkhuisje toegevoegd, in de lengte-as.

In het jaar 1970, toen er bouwkundige

veranderingen op het erve zichtbaar werden, werd het noodzakelijk, het zeldzame gebouwtje op te meten (in eigen regie).

De term 'cloppencamer' is te vinden in het register van de tussen 1682 en 1749 nieuw gebouwde huizen, aanwezig in het Zwolse Rijksarchief (Statenarchief, nrs. 2518-2520). Naam en toenaam van verschillende 'klöpkes' zijn in goed leesbaar handschrift opgetekend,

evenals de grootte van de destijds gebouwde 'cloppencamers'.

Het is niet altijd duidelijk, of het gaat om aangebouwde of vrijstaande kloppewoningen.

Hoe het ook zij, de omtrekmaten van de Berghumer 'cloppencamer' bedroegen 4,58 x 5,55 m. De 'oetkubbing' aan de achterzijde werd in 1967 gesloopt. Drie ankerbalkgebinten vormden de konstruktieve kern. Horizontale regels (riej'n) en spreidbanden zorgden voor een hecht doortimmerd geheel.

Op de bovenste regel van het linker straatvak waren huisnummers geschilderd: No. 11 en No. 13.

Hier bevond zich oorspronkelijk de buitendeur (inkeping deurstijl, spijker-gaten). In het rechter straatvak bevond zich een aan de vakwerkbouw aangepast bolkozijns) met middenstijl en twee luiken aan weerszijden.

De houten venstersponningen draaiden naar binnen. Goed bewaard gebleven waren de lëlie-vormige, gesmede scharnieren. De dagkanten van de vensters waren geprofileerd.

In 1970 waren aan de linker binnenkant van de vensterpartij twee horizontale bindstaven van de verdwenen glas-in loodvullingen te zien (3 mm. dik, 44,5 cm. lang – glasmaat).

De tussenafstand van 14,5 cm. in de hoogte bewijst, dat er in totaal vier bindstaven toegepast zijn. Oorspronkelijk waren er 5 ruitjes in de breedte. Van het oude interieur was de houten achterwand in 1970 nog aanwezig.

Van links naar rechts: 2 deuropeningen (78 en 69 cm. breed) een ingebouwd broodkastje (46 cm. breed) en tenslotte de bedstedenis (boven bekroond door een plank met accollade-vormige onderzijde)- 72 cm. breed. Bovendien was er nog een houten bordenrek (voor de 'tëlders') aanwezig boven de tweede deuropening van links. De woninginrichting moeten we ons verder eenvoudig voorstellen: een tafel, enkele knopstoelen, een crucifix aan de muur,

enkele religieuze prenten, een haardplaat. Een bescheiden 'boozem' van leemvlechtwerk (vgl. 'De Cloeze', Noord-Deurningen) bevond zich oorspronkelijk aan de binnenzijde van de eindgevel.

Oorspronkelijk heeft deze kloppenwoning een strodak gehad. Architect Busscher slaagde erin, de met afbraak bedreigde 'cloppencamer' voor Denekamp te redden, in 1971.

Sindsdien zijn de onderdelen van het 'uitneembare' gebouwtje onder de hoede van de dienst voor Gemeentewerken in Denekamp. Omdat in de praktijk het gevaar groot is, dat men op den duur weinig waarde meer hecht aan dit soort kleine bouwwerken, doe ik een beroep op de Denekampers, dit interessante gebouwtje op een passende plaats te herbouwen.

Het herinnert aan de Kontra- Reformatie in Twente, en is het waard, bijvoorbeeld als onderdeel van een kinderboerderij te gaan functioneren.

Instellingen als de Fondation Jordaan-Van Heek en de Stichting Jan Jans zouden kunnen worden benaderd met het verzoek, dit plan financieel te steunen. De plaatselijke Vereniging voor Heemkunde zou het zich als taak moeten stellen, zich hiervoor in te zetten, om opnieuw 6) een stukje Oud-Denekamp te integreren in dit groeiende, dynamische grensdorp.

Rheine, 19 augustus 1979

Everhard Jans

Noten:

- 1) Monumenten in Overijssel, Zwolle 1975, p. 71
- 2) Vgl. potloodtekeningen van architect Jan Jans, Gemeentearchief, Almelo, en: Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland, afb. 132.
- 3) Gevelstenen en opschriften in Overijssel, Zwolle 1976, p. 115.
- 4) Vgl. in zijn boek 'Het land van de Dinkel' (4e druk) het hoofdstuk over Berghum en omgeving.
- 5) Vgl. H. Janse, Vensters, Nijmegen 1971, pag. 51, 52; fig. 29.
- 6) Inmiddels werd een goed begin gemaakt met de restauratie van de St. Nicolaasmolen en het waardige burgerhuis 'Kelzer'.

Restauratie van de Noordmolen te Delden

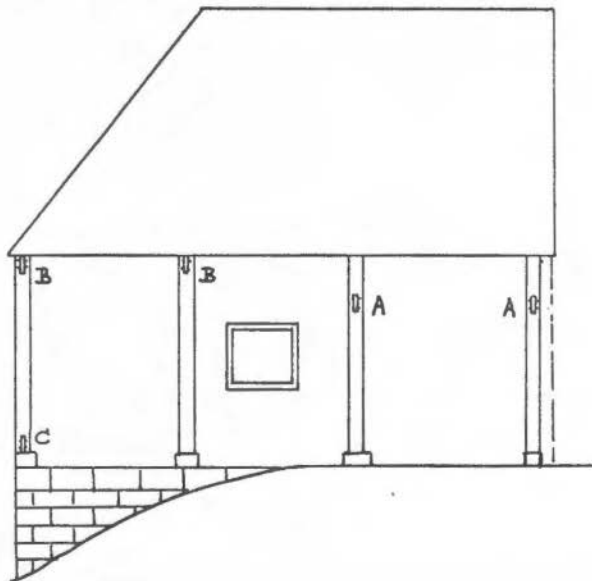
We kunnen ons verheugen over de vele activiteiten, die thans allerwege plaats vinden met het doel de resten van Oud-Twente nog te behouden. En dan met name in de bouwkunst. Nader beschouwing van veruit de meeste gerestaureerde gebouwen (huizen-in-de-stad, boerderijen, schuren en ook molens) leert echter, dat er nogal eens wat scheef gaat in de details. En die details zijn juist zo bepalend voor het streekeigen-ambachtelijke in de bouw van om het even welk bouwsel. Daarvoor wil ik ook nog eens terugwijzen op mijn artikel in het jaarboek Twente 1971 (pag. 140-147).

Jammer genoeg moeten we eenzelfde zwartgalligheid toch ook weer tentoon spreiden t.a.v. onze mooie Noordmolen.

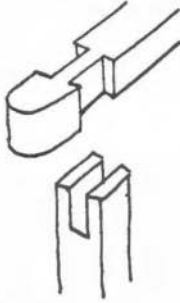
Het is helaas nl. zo, dat het gebintwerk voor een groot deel foutief is gerestaureerd. Vergelijking met alle foto's van vóór de restauratie bewijst dit. Met verwijzing naar tekening I: alle moerbalken

zijn nu d.m.v. ankers in de stijlen bevestigd. Bij de lager liggende moerbalken A-A is dit juist. Bij de balken B-B had dit de zgn. dakbalkconstructie moeten zijn, en dan (naar mijn mening) met de zgn. 'ingehälste' balken (zie tekening II). Over de kop van de stijl en de vernauwing van de moerbalk komt dan de plaat te liggen. Voorzover mij bekend worden in het 'vierkante werk' van Twentse molens en huizen de ankerbalken gestoken **door** de stijl en nooit ingelegd in een gleuf in de kop van die stijl, zoals nu aan de Noordmolen is gebeurd. In kleinere constructie's zoals aan zijgevels komt dit **wél** eens voor maar is daar een laat verschijnsel, wsch. 19e-eeuws.

Toen de Noordmolen nog een rad bezat, lag over de Bentheimer stenen muur achter het waterrad een groundbalk, die met een anker en twee wiggen in de onderkant van de hoekstijlen was bevestigd. De wateras liep **over** die balk naar binnen. De eveneens Twinkelse molen te Oele (oliemolen, afgebr. 1880-1900) had dit precies zo, maar de wateras liep daar **onder** de groundbalk door, dus door de stenen muur. Oude foto's tonen beide aan (zie tekening I-C, III).

- A: juist gerestaureerd
- B: foutieve ankerbalken
- C: ankerbalkverbinding aan de vroegere oliemolen

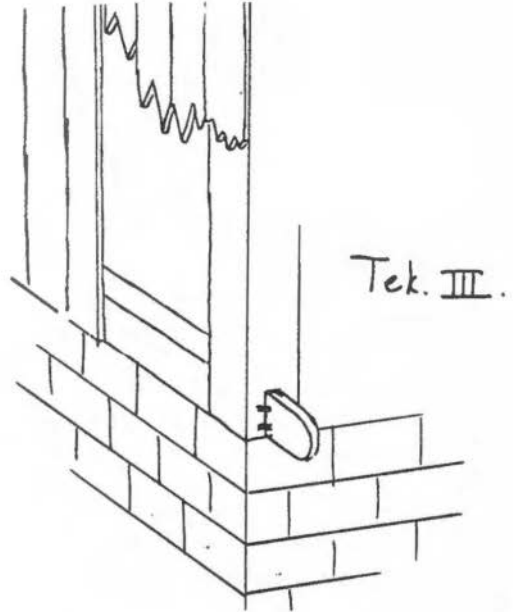

Tek. II

"eigehälster Dachbalken"
zoals die bij B-B had
moeten worden gebruikt.

De constructie, zoals de twee hoge gebinten van de Noordmolen die nu vertonen is naast bouwkundig onjuist ook historisch niet verantwoord. Twickel heeft alle drie watermolens (Oele, Lage en Noordmolen) in de vorige eeuw op dezelfde wijze, nl. geheel of ten dele met de genoemde dakbalken hersteld of herbouwd. Ook de 19e-eeuwse verbouwingen en aanbousels aan Twickelse boerderijen kennen dit verschijnsel. De Noordmolen, zoals die er stond vóór de restauratie, stamt vrij zeker uit de jaren 1831-1837, toen de gehele molen is gedemonteerd en weer herbouwd, blijkens de Twickelse rekeningenboeken.

Het houtwerk van de vier nieuwe gebinten is intussen zozeer gekrompen, dat ze geen van alle meer op de zandstenen poeren rusten en allemaal links en rechts een vingerdikke richel tussen balken en metselwerk laten zien. Ze 'hangen' dus als het ware los in de muur. De hoekstijl aan de waterkant is met een plank bekleed. In de benedenhoek aan de landzijde begint het metselwerk alweer af te brokkelen.

Tek. III.

De zijgevel aan de landkant vertoont ook enkele vreemde zaken. Zo ontbreken alle vier ijzeren muurankers. Verder staken de uiteinden van de beide hoge moerbalken (tek. I B-B) in deze gevel vroeger door het metselwerk heen, wat bij de restauratie niet weer is toegepast. De geheel bakstenen muur is en was gemetseld buiten langs de gebintstijlen en werd door de muurankers tegen de stijlen vastgehouden. Overigens, de ogen van die ankers zijn er nog wel.

Al met al is er weinig goeds over deze restauratie te zeggen. En wie is er nu verantwoordelijk voor die Twentse fantasetjes, gepleegd zonder inzicht in het wezenlijke van de bouw historie, specifiek voor deze Twickelse molen?

Ik denk niet, dat Monumentenzorg de Noordmolen nog gaat over-restauren. De fouten zullen dus wel voor het nageslacht zijn. Daarom wilde ik e.e.a. vastleggen in een artikel in ons blad, zodat in elk geval de juiste toestand bekend blijft voor de wezenlijk geïnteresseerde.

H. Hagens

Enige opmerkingen rond een bouwput in 't Klooster te Albergen.

Op wo. 22 mei 1979 werden er bij een bouwput in 't Klooster aan de Kapittelhuisstraat op een witte zanderige bodem zwarte sporen gevonden.

Er werd ons een dag gegund om het geheel op dia te zetten, te fotograferen en op te meten.

Het minuutplan van 1826 - 1830 werd erbij gehaald met de sinds kort genoemde veldnamen. (zie kadastrale kaartje)

De bouwput is bij het kruisje aangegeven. Het blijkt, dat dit gebied de 'Venemaot' heet. In de klooster- en markeschiedenis zijn we de bovengenoemde veldnaam verder op gaan zoeken. In 'Het archief van vergadering en convent te Albergen' door J.A. ten Cate werd het volgende gevonden.

1426 februari 25.

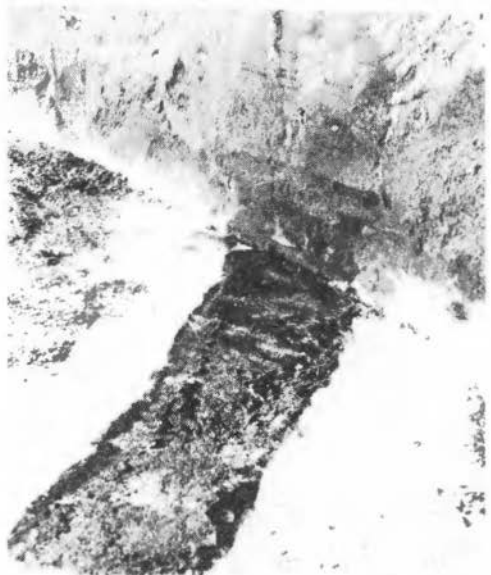
Het klooster van Albergen krijgt van de gemeenschappelijke bureu van Albergen een stuk grond om hun gracht te verbreden in ruil voor een hoek land in: 'de Dijnsel', 'de Venegarde', opdat ze daar buurhout kunnen poten als in de rest van de Dijnsel.

1444 februari 19.

Berent van Bervorde verkoopt voor 27 Overlandse Rijnse guldens aan het klooster te Albergen twee stukken land, een stuk uit Borgherding, begrensd door de hofsloot en de lage knollentuin van de broeders, het andere afkomstig uit Hinreking, begrensd door de knollentuin, het erve Bennyking met de weide en 'De Smeding Venemaet'.

1444 maart 17.

Herman van Pesije verkoopt aan het klooster te Albergen 'De Smeding Venemaet' naast het goed der broeders. Verder vonden we in het rechterlijk

archief van het landgericht Ootmarsum:

'25 februari 1684.

Jan Engbers en Fenne Hendricksen

zijn in het bezit van 'het middelste stukje' waarvan de beide stukken aan de kant van Jacob van Steede zijn gelegen bij de 'Venne Maete' aan het kloosterland.'

In de uitgaven van de marke lezen we in 1761 in 't markeboek:

'30 october: Ik, de geute agter het Clooster uigebragt en planken gedaan - daar weer uitgehaald. Voor heene brengen en weer uijt haalen en het leenen - f 12.-.-.

1763 den 7 november: de geute gemaakt agter het Clooster daar toe nagels - f .-5.-.

Planken toegedaan 50 voet, de voet 10 duite te samen f 3-2-4

Voor maken - f .-6.-.

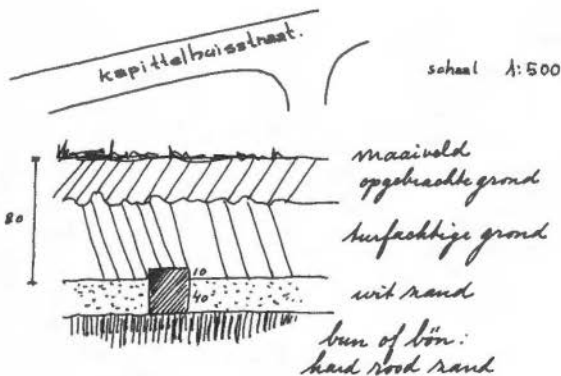
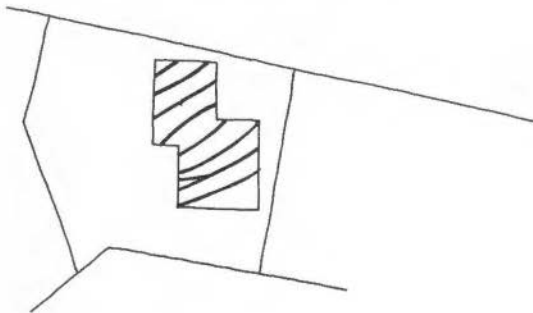
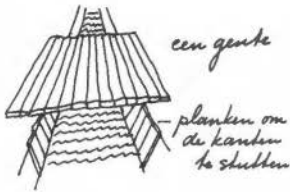
voor heen brengen, aarde vaaren en vaten - f .-18.-.

Aan oudere mensen werd gevraagd,

8

9

wat zij onder een 'geute' verstonden. Enkel en wisten het nog precies, omdat ze die zelf nog hadden gemaakt. (zie tek. 1)

Andere waterovergangen waren 'ne spikke' en een overgang met 'ne sleet'. (zie tek. 2 en 3).

Nu de hoogteverschillen in 't Klooster. Het gebied rond de R.K. Pastorie en de Bomhof is het hoogste gedeelte \pm 20 m boven N.A.P.

Richting 't Ekkelhöfke en de Dannen (kerkhof) helt het terrein oostelijk en zuidelijk naar beneden.

Op het Hofland werd door de monniken hop verbouwd. De Koolgaorden kunnen we als knollentuin van het klooster beschouwen.

De Venemaot is bij de Koolgaorden vrij hoog en loopt naar rechts (oosten) en zuiden sterk af. Bij het rondje was voor de tweede wereldoorlog een groot gat, een wel, en de zwart getekende lijn in 't Klooster duidt een beek aan die tot 1934 nog open was.

Het eigenaardige van de sporen was de grote regelmaat, de bochten en de breedte.

Bij de plattegrond (zie tek. 4) vindt U de sporen eringetekend. Naast dit bouwperceel krijgen we ook nog de kans om bij de buurman te kijken of de sporen daar doorlopen.

Foto 1 geeft 'n gedeelte van de bouwput weer. Bij foto 2 zijn de zijkanten van zo'n spoor schoongemaakt. En bij foto 3 hebben we de diepte van zo'n spoor opgemeten. Bij tek. 5 ziet U 'n doorsnede van zo'n spoor.

Nu vermoeden we voorlopig dat het gegraven afvoersleuven zijn, i.v.m. de harde ondergrond, de perceelvorming ten noorden van de Venemaot en het drassige rechtergedeelte van de Venemaot.

Mevr. M. Hesselink v.d. Riet
Heemkunde Albergen.

Twickel wat de spade er ons over vertelde.

In de periode van 7 tot en met 23 augustus 1978 hebben leden van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis onder leiding van drs. A.L. Hulshoff gegraven naar de resten van de middeleeuwse voorganger van het tegenwoordige kasteel Twickel. Ruim twee weken graven deed enkele honderden kubieke meter zand en puin verzetten, een prachtige formele tuinaanleg, tijdelijk veranderen in een loopgravenveld en een aantal leidingen en fundamenten aan de onbekendheid ontrukken.

De opgraving.

Begonnen werd met over het pad dat van het bordes naar de gracht leidt een brede sleuf te graven. Een sleuf (no. V op de tekening) die aanwijzingen zou kunnen geven over eventuele Noord-Zuid lopende funderingen. Aan de zijde van de gracht werd een grote puinconcentratie aangetroffen. Ontgravingen bij het bordes brachten weinig aan het licht. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit gedeelte geen bebouwing gekend. Heel anders was het gesteld in het middengedeelte van de sleuf. Hier werd een tweetal evenwijdige lopende en haaks op de sleufwand staande funderingen gevonden. Naar de kleur van de baksteen en het steenformaat te oordelen konden deze beide muurtjes niet ouder dan de achttiende eeuw zijn. Belangrijk voor ons was de vondst van een drietal grote veldkeien en zandsteenbrokken waarvan de bovenkant bedekt was met een laag kalkmortel. Het is bekend dat men in de middeleeuwen funderingen maakte door eerst in de funderingssleuf veldkeien te leggen en daarop kalkmortel te storten waarop dan werd gemetseld. Naar aanleiding van deze vondst werd een evenwijdige sleuf (VIa) gegraven aan de noordzijde. Hier vonden we een

zwaar fundament van kloostermoppen. De kloostermoppen die een formaat hadden van 7 x 14 x 27 cm, waren oranje-rood van kleur en van een slechte kwaliteit. Ze waren hier secundair gebruikt, daar zij op de zijkanten mortel resten vertoonden. De stenen van dit fundament, dat op een vrij eenvoudige manier was gemetseld, waren door middel van kleimortel met elkaar verbonden. De aanlegdiepte lag op 110 cm beneden maaiveld. De vlijlaag bestond uit wit zand. Het fundament had de opmerkelijke breedte van 145 cm, hetgeen ons deed twifelen of we hier met één dan wel met twee verschillende over elkaar heen gemetselde muren te doen hadden. De westelijke zijde was anders gemetseld dan de rest en over het fundament liep een doorlopende naad. Dit fundament kon niet vervolgd worden in noordelijke of zuidelijke richting.

In de sleuven VIc en VII werd enkel een vrij grote hoeveelheid losse kloostermoppen aangetroffen. Deze hadden dezelfde afmeting als die van het gevonden fundament. In sleuf VIc werd nog een grote puinconcentratie aangetroffen, maar in sleuf VII was de hoeveelheid aanzienlijk verminderd. Om de eventuele aanwezigheid van meerdere funderingsspooren na te gaan, werden ook in het tuingedeelte zuidelijk van het middenpad enkele sleuven gegraven (IIIc en IIIa). In sleuf IIIc werden de resten van het zelfde jongere muurwerk gevonden zoals dat in de middensleuf (V) was gevonden. Door het verbreden van de middensleuf (V) en de sleuf VIa kwam vast te staan dat we hier te doen hadden met een achthoek met zijden van ca. 210 cm. Na het vinden van een vloer van baksteen binnen deze omranding werd ons duidelijk dat we hier te doen hadden met een sieralement van de 18e eeuwse formele tuinaanleg. We werden in

onze mening gesteund door de aanwezigheid van de vijfverpartij op het voorplein van het kasteel die ook een achthoekige vorm heeft met zijden van ruim 2 meter.

Het vervolgen van de lijn die we getrokken hadden over het reeds gevonden fundament, deed ons wederom op een fundament stoten (sleuf II en IIa). Dit fundament, dat precies onder de buxushaag lag, was gemetseld met een donkerrode kloostermop. In tegenstelling met het reeds gevonden fundament was dit laatste veel hechter gemetseld. Bij nader onderzoek kwam vast te staan dat we hier te doen hadden met een hoekfragment waarvan de zijden in respectievelijk de westelijke en zuidelijke richting liepen. Het fragment was gemetseld bovenop een ouder in Oos-Westrichting lopend fundament. Het geheel was gefundeerd op zware veldkeien en Bentheimer zandsteenblokken. In westelijke richting werd het teruggevonden in put XV. Het fundament bestond uit kloostermoppen van een iets lichtere kleur. Verder naar de gracht was het om technische redenen nog niet te vervolgen. Ook hiér was weer gemetseld op een laag van veldkeien en zandsteen. Om een eventuele westelijke sluitmuur te vinden werden diverse sleuven gegraven (XI, XII, XIII). In put XII werd op een hoek op een diepte van 115 cm maaiveld een fragment Bentheimer zandsteen aangetroffen en in de andere hoek op 100 tot 117 cm beneden het maaiveld een formatie van puin en zandsteenafslag. In de put hier opvolgende werd een vlijlaag van zandsteenblokken gevonden op ca. 90 cm beneden het maaiveld. Deze hadden een dikte van 25 cm en kunnen behoord hebben tot een oudere fundering. In put X werd wederom een laag kalkmortel aangetroffen op 135 cm beneden het maaiveld. Hierboven was een laag Bentheimer zandsteen gestapeld van ca. 25 cm dikte. Nog hoger, op een diepte van ca. 1 meter, werd een fragment aangetroffen. Vanaf ca. 62 cm beneden het maaiveld werd een grote hoeveelheid puin aangetroffen. In put XIV werd wederom een kalkspoor aan-

getroffen, terwijl in put IX een laag afslag van zandsteen en baksteenpuin werd gevonden. In put VII werd een schuin weglopend puinspoor aangetroffen dat niet in verband kon worden gebracht met de rest van de vondsten. Opmerkelijk was wel dat bijna overal een grote hoeveelheid puin werd gevonden, wat wijst op grote bouwactiviteiten over een lange periode.

Op het terrein werden verhoudingsgewijs vrij weinig scherven gevonden. Tot de opmerkelijkste vondsten behoren een fragment van een 'Schnelle', een hoge kan, meestal gebruikt voor bier, vervaardigd uit ongeglazuurd aardewerk en versierd met opschrift en portretten. Verder werden fragmenten gevonden van een groengeglazuurde kan met een portret van keizer Karel V, een fragment van een kan waarop een schild beladen met een kruis en als hartschild een schild een dwarsbalk voerende. Mogelijk hebben we hier te doen met een combinatie van de wapens van de geslachten Pallant 1) en Raesfelt. Bij het vele 17e eeuwse materiaal kunnen we ook rekenen een duit met het opschrift: Overijssel. Tot het oudste aardewerk behoren scherven van kogelpotten, blauwgrijs aardewerk en Siegburger, alles niet ouder dan het einde van de vijftiende eeuw. (Wordt vervolgd)

B. Olde Meierink

Mededelingen

Traditiegetrouw verschijnt tegen eind oktober weer het Jaarboek voor Twente, de 19e editie. Evenals de voorgaande jaren is de redactie er ook nu weer in geslaagd een rijk gevarieerde inhoud samen te brengen, die elke lezer volop aan zijn trekken doet komen.

In het volgende nummer van 't In-schrien zullen we nog uitvoeriger op dit Jaarboek 1980 terugkomen.

De stichting Heemkunde Denekamp houdt op 6 november a.s. de gebruikelijke najaarsbijeenkomst in Hotel-café-restaurant Knippers aan de Vledderstraat. Dan zal de film van A.C. Meyling worden vertoond. In de pauze zal de officiële aanbieding plaatsvinden van het boek: 'Een bloemlezing uit werken van Willem Hendrik Dingeldein'. Een posthume hulde aan deze bekende Denekamper streekhistoricus. Belangstellenden - ook niet-leden - zijn van harte welkom.

Ook aan deze uitgave zullen we in het volgende nummer aandacht besteden.

Wie heeft voor de bibliotheek van de Stichting Heemkunde Ootmarsum het jaarboek Overijssel 1969 te koop, getiteld: Kastelen en historische landhuizen. Telefoon 05419 - 1364 of 2114.

Het Jaarboek Twente

zoekt een

redactie-secretaris/esse

Wij zoeken iemand, die organisatorisch en administratief (vergaderingen, correspondentie) tegen een geringe vergoeding het redactieteam in het gareel wil helpen houden...

Inlichtingen bij de hoofdredacteur
Adriaan Buter, tel. 05450 - 18 48.

Textieldag: 'Textiele bodemvondsten'

De Textielcommissie, die in een tweemaal 's jaars geplande 'textieldag' telkens een facet belicht in lezingen en discussies van de problematiek rondom textiel-in-musea, heeft een textieldag voor het najaar georganiseerd die gewijd zal zijn aan:

'Textiele bodemvondsten'

Deze zal plaats hebben 29 november 1979 en wel in de aula van het Amsterdams historisch museum, Kalverstraat 92, Amsterdam.

Het programma van die dag omvat de volgende lezingen:

Prof. Dr. U. Körber-Grohne (universiteit Hohenheim, Duitsland), Touwwerk uit de vroeg-middeleeuwse nederzetting Haithabu.

Textiel van dierlijke en plantaardige vezels uit een vorstengraf uit de Hallstatt-tijd.

Dr. I.A. Tidow (Textielmuseum Neumünster), Textiele bodemvondsten in Lübeck.

Dr. J. Baart (stadsarcheoloog Amsterdam) Textiele bodemvondsten in Amsterdam.

Ir. J. Lodewijks (directeur restauratiewerkplaats antieke textiel, Haarlem en adviseur Min. C.R.M. afd. MMA.), Conserveringsproblemen.

Mevrouw drs. S.Y. Vons-Camis, Onderzoekresultaten van textiele bodemvondsten.

Nadere inlichtingen bij: E. Schroeder (secretaresse) Textielmuseum Enschede, pb. 2362 7500 CJ Enschede, tel. 053-319093.

Gehoord en gelezen

Twentsche Courant 1979

9.5 Het veen heeft nu zijn goesting; 11.5 Plan voor restauratie molenaarshuis Goor; 15.5 Staringinstituut van start; 19.5 Het licht op groen voor een Twentse Academie; 19.5 Gouden Marcellinuschool terug naar Middelleeuwen (Boekelo); 30.5 Enschede's archivaris Van Dam neemt afscheid; 30.5 Het Koetshuis Goor op monumentenlijst? (huis Heeckeren); 1.6 Boerderij moet veld ruimen (Buurserstraat Enschede); 6.6. Archeologen verontwaardigd over beleid van provincie; 13.6 Waterput in de Kerkstraat blootgelegd (Delden); 13.6 Rentmeester (B. Walgemoed, Weldom) viert jubileum samen met veel relaties; 14.6 Behoud NH Kerk: woord is aan bevolking Hengelo; 6.6. Van Lochemsbleek 50 jaar stadspark; 7.7 Geen bezwaar meer tegen bouw stenderkast Usselo; 20.7 VVV wil rechtstreeks verbinding met Hengelo (Museum Buurtspoorweg); 23.7 Wederopbouw vergt nog jaren, maar oud Borne is al terug; 26.7 Machines moeten museum internationale allure geven (Textielmuseum); 28.7 Watermolen Haaksbergen in verval; 30.7 Negentig jaar geleden opening R.K. ziekenhuis (Enschede); 1.8 Drie leeuwen bewaken het hoofdbureau van politie; 6.8 Nieuw Koningspaar na geslaagd schuttersfeest (Glanerbrug); 11.8 Vijftig jaar geleden kreeg Enschede zijn klokken spel; 14.8 Boerderijtje wijkt voor industrieën (erve Lentfert, Tweekelo); 17.8 Handhaving pijp Jannink; 21.8 Oald Hengel adviseert bij restauratie van schuurtje; 3.9 Einde van station Lonneker. Serie W. Rietman. Dag stedeke van gisteren (Diepenheim); 9.6 De Twentse Côte d'Or; 30.6 Sikken op scheurkalender; 7.7 Stedeke laatste huiswever; 14.7 Muzikanten van het eerste uur; 28.7 Electriciteit voor Stedeke; 11.8 Vaarwel, lantaarnopsteker; 18.8 Op straat de krant lezen; 25.8 't Laatste pinguinvrouwtje. Serie 'Met andere ogen', met tekeningen van El-Bédoui; 23.6 Men diend God overal, en best met zuivre reën (Doopsgezinde gem. Enschede); 7.7 Stijlvol huis uit 2de helft vorige eeuw (Oldenzstraat); 14.7 Jozefkerk (Ensch.) wacht op overname gemeente; 11.8 Huis met de hoge stoep (Ensch.); 18.8 Het achttiende eeuwse Sommerhoes in Losser; 25.8 Het Pathmos vele jaren model (Ensch.); 7.9 blekershoes in Losser al meer dan 200 jaar oud.

Dagblad Tubantia, Dbl. van het Oosten, 1979

3.5 Bakker vestigt aandacht op stilstand en verval van korenmolen De Hoop (Almelo); 11.5

Hunenborg; grenskasteel van Utrechtse bischop; 15.5 Met Wilhelminaschool verdwijnt een stukje Almelse historie; 26.5 Pastorie in voormalig logement (Enschede); 26.5 Munten en penningen van J. Postema (") naar Almelo's museum; 30.5 De 'stadsarchivaris' met pensioen; 8.6 (Heng. Dbl.) Vier oude pandjes nu beschermde monumenten (Delden); 9.6 'Huismerk' van Ter Kuiles aan Tromplaan; 12.6 Restauratie De Hoop laat op zich wachten (Almelo); 13.6 Almelse brandweer 150 jaar; 23.6 Monument 1914-1918 verdween uit centrum (Enschede); 30.6 Oudheidkamer kreeg 'koninklijke' foto's (Vriezenveen); 7.7 Wanneer is het stadhuis van Rijssen afgebrand?; 25.7 Eeshof, havezathe die eens historie maakte; 28.7 Van Lochemsbleek halve eeuw stadspark; 31.7 Restauratie hooischoor (Geesteren); 1.8 Vluchtelingenmonument van ziekenhuistuin naar Van Lochemsbleek (Enschede); 6.8 J.G. Goolkate Schutterskoning in Glanerbrug; 9.8 Vriendenstichting voor carillonrestauratie (Almelo); 9.8 De gedrevenheid van een klokkenspeler (R. de Jong, Enschede); 15.8 (Heng. Dbl.) Restauratie schuurtje bij Lambooyhuis (Hengelo); 20.8 In memoriam Klaas Jassies; 1.9 Historie van Enschede in stadshuishek; 1.9 Al zestig jaar strijd om Zilveren Kloot; 8.9 Speuren naar gedenksteden ziekenzorg. Serie B.J. Hekket, Wat Betekent?; 19.5 Steketee; 31.5 Schemering; 8.6 Lubbelinkhof; 14.6 Olst; 27.6 Noorke; 5.6 Timp; 20.7 Ter Baan; 14.8 Grobink; 7.9 Pork en gleis.

Agenda

Winterprogramma van de Vereniging Oudheidkamer Twente te Enschede, 1979-1980.

De lezingen worden steeds gehouden in de Gobelinzal van het Rijksmuseum Twenthe te Enschede, Lasondersingel 129. Tijdelijke ingang aan de H.B. Blijdensteinlaan.

- 8 november H. Hagens, Watermolens in Oost-Nederland (met dia's);
- 13 december drs. A.L. Hulshoff, Meindert Hobbema en de Commanderie van de Duitse Orde te Ootmarsum (met dia's);
- 10 januari Jelle Otter, Muurschilderingen in de kerken van Overijssel (met dia's);
- 14 februari J.J. Grootenboer, Klopjes in Twente;
- 13 maart Mevr. Holleman, Toelichting op de munten van de Collectie van de Oudheidkamer Twente;
- 10 april De Jubileumtentoonstelling '50 Jaar Rijksmuseum Twenthe', toegelicht door drs. Z. Kolks en mej. M.J. Niermeyer.

Boek en Blad

Markerecht van Albergen

Ter gelegenheid van het vijfjarig jubileum van de Stichting Heemkunde Albergen komt op 11 oktober 1979 de vertaling uit van de Markerechten van Albergen van 1466-1729.

In 1883 heeft de Vereniging tot Beoefening van Overijssels Recht en Geschiedenis het markerecht van Albergen in drukvorm uitgegeven.

Daar we de tekst toegankelijker wilden maken, heeft drs. J. Schildkamp de oude taal omgezet in hedendaags leesbaar Nederlands, echter rekening houdende met de oude zinsbouw en woordgebruik.

Het Markerecht van Albergen behoort tot een van de oudste markerechten en is tevens het eerste markeboek dat in een leesbare taal omgezet is: Het Markerecht van Albergen gaat o.a. over:

het turfsteken, het plaggen maaien, schapen houden, het schutten van het vee, de buurbank, het klooster, het houtbestand, het vissen, de laakstenen, het markebestuur bestaande uit: de holtrichter, de buurrichter en de keurnoten, de gezworenen en de buuren.

Het is gedrukt bij het Administratief Service Centrum in Enschede en is vanaf 11 oktober verkrijgbaar à f 7,50 bij de boekhandel en bij het secretariaat: Mevr. M. Hesselink-v.d. Riet, Floris Radewijnstraat 14, 7665 AS Albergen.

Rond de jubileumuitgave is een tentoonstelling opgezet rond het markeboek, die op 11 oktober te bezichtigen is voor de leerlingen van de hoogste klassen van de basisschool.

's Avonds wordt het eerste exemplaar om 20.00 uur in zaal Morshuis te Albergen aan het gemeentebestuur van Tubbergen aangeboden.

De heer A. Mensema van het Rijksarchief te Zwolle houdt dan een algemene inleiding over markeboeken. Daarna zal drs. J. Schildkamp de inhoud toelichten.

De tentoonstelling concentreert zich rond het Weemselo, vanwege het erfmarkerichterschap van de Van Bevervoordes, en het hoogveenlandschap met zijn heide, turf, turfgereedschappen en vele foto's.

Drs. P. Nijhof e.a.

Monumenten van bedrijf en techniek Industriële archeologie in Nederland

(Uitg. De Walburg Pers, Zutphen 1979; f 59,50)

De industriële archeologie is in het Monumentenwereldje bepaald een laatkomer, zo geen nakomertje. We hikken echter al zo vaak tegen

'echte' monumenten aan, zoals woonhuizen, kerken, molens, kastelen e.d. en dan sinds enkele tientallen jaren ook nog boerderijen en schuren. 't Kost allemaal schatten geld en moeten we nú weer oude industriegebouwen 'monument' gaan maken? Zijn die dingen dan zo mooi? en wat moet je met al die kolossale gebouwen?

Er is dan nu een boek, dat ons een antwoord wil geven op deze vragen, en dat niet alleen; er wordt ook gewezen op mogelijkheden en wegen om tot doelmatig en verantwoord behoud te komen. De samensteller is drs. P. Nijhof, adjunct-directeur van het N.I.R.O.V., het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting te Den Haag; zogezien de aangewezen persoon om een dergelijk werk te coördineren. Naast enkele door hemzelf geschreven bijdragen vinden we er verschillende van een negental schrijvers, van welke namen als C.F.L.M. Heerkens, W. de Natris en J.M. Bos ook voor Twente geen onbekende zijn.

Volgen we het boek op de voet, dan kunnen we afwisselend kort of lang stilstaan bij de verschillende hoofdstukken, langer ook naar gelang er Twentse zaken aan de orde zijn. Nijhof begint met een terreinverkenning om zodoende te komen tot een vaststellen van een aantal criteria. Lang niet altijd is nl. het begrip 'schoonheid' in geding evenmin als alles altijd educatief of zeldzaam behoeft te zijn. Daarom is het zaak, bij het bepalen van zulke punten, ook van hogerhand, de direct betrokkenen: gebruikers en plaatselijke bewoners, in te schakelen. De historische, immers in onbruik geraakte zaken komen binnen vele facetten van onze economie voor: mijnbouw, productiebedrijven, handel en transport, openbare nutsbedrijven, inpoldering en ontginningen. Breed werkt Nijhof dit alles uit, té breed om er in dit bestek diep op in te gaan. Dit hoofdstuk is met het volgende een basis voor onze toekomstige houding t.a.v. onze industriële monumenten.

Vervolgens staat prof. mr. P. Crinice le Roy in: 'Wettelijke mogelijkheden tot behoud' uitvoerig stil bij dit zo uiterst belangrijke onderwerp, daarmee als het ware juridische stevigheid gevend aan de volgende hoofdstukken. De huidige monumentenwet en -verordeningen bieden voorlopig voldoende houvast, maar eer alles volledig wettelijk is vastgelegd ook voor industriële monumenten, dient er nog heel wat werk te worden verzet. Met name inventariseren en bepalen van monumentwaardigheid. Zijn conclusie is,

dat het dus al wel 'kan' al is daarmee nog lang niet alles gezegd. En dan volgt het beruchte staartje: niet alleen een mentaliteitsverandering is vereist, de eeuwige schaduw is en blijft: de financiën.

Na een hoofdstuk over de geschiedenis en invoering van de stoommachine in Nederland (K. van der Post) wijden Nijhof en De Natris hun aandacht aan 'Bedrijfsgebouwen' met als hoofdmoot de architectuur van (textiel)fabrieken. Een foto illustreert de alinea over Twente's oudste weverij (1859-1861), nl. van Van Heek & Co. aan de Noorderhagen te Enschede. Verschillende mogelijkheden voor nieuwe functies van zulke oude fabrieksgebouwen en ook zakenpanden passeren de revue. In dit verband toont een fraaie tekening van de fabriek van Jannink te Enschede het ontwerp voor verbouwing tot woningen en Textielmuseum. Zijn wij hier in Twente even gelukkig, dat 'Jannink' toch is doorgegaan! Misschien krijgt Spanjaard in Borne ook nog eens een kans. Nijhof en De Natris schenken veel aandacht aan het Spanjaard-project van Methorst, Meinen en Vissia, maar stellen ook met kennelijke spijt vast: 'Nadlen is het echter benauwend stil geworden rond 'Spanjaard' en vooral geld is, zoals zo vaak, ook hier weer de grote boosdoener.

Het hoofdstuk 'Houtzagen' (J.M. Bos) is voor liefhebbers belangwekkend en van de oude water-houtzaagmolens wordt die bij Singraven 'één der fraaiste nog overgebleven exemplaren' genoemd. Jawel!! Na een algemeen geschiedkundig overzicht over houtzagen komt Bos tot beschrijving van een aantal gespaard gebleven motorhoutzagerijen met als besluit de stoomhoutzagerij bij Groenlo. Bos is, opererend vanuit het Openluchtmuseum te Arnhem, betrokken geweest bij het behoud van dit bedrijf.

Een geheel 'Twents' hoofdstuk is dat van drs. C.F.L.M. Heerkens: 'Een industriestad: Enschede'. We durven wel stellen, dat een van de belangrijkste sociaal-culturele aspecten van Enschede, nl. de binding van de bevolking van hoog tot laag aan de 'Textiel' nog niet eerder zó duidelijk en goed is samengevat. Struikelt Heerkens in zijn 'beknopte geschiedenis' over Enschede's oudste vermelding (niet 1325 maar 1118) en stoeit hij met de term 'marke' (dat is **niet** 'een afgerond gebied van (meestal woeste) gronden, die niet in eigendommen verdeeld waren, maar waar een gebruiksrecht bestond'), verder kunnen we niet anders zeggen, dan dat Enschede's textielgeschiedenis juist met betrekking tot de arbeiders indringend is weergegeven. De huisvesting krijgt ruim de aandacht, van Krim tot Pathmos, van fabrikanten-gedirigeerde bouw tot huur- en eigen woning. Een plattegrond, een gevelschets, fraaie foto's van huizen en details, allemaal van het Pathmos, vormen evenzovele pleidooien voor behoud van

die gehele buurt ... Na woningbouw komen even kort der fabrikanten landgoederen aan de orde en vervolgens de parken. Deze zijn te danken geweest aan schenkingen van fabrikanten en deels gesticht op buiten gebruik geraakte bleken. Het is een sociaal aspect in het fabrikantendom, dat - naast alle negatieve benaderingen van andere zaken - nu eens bijzondere waardering verdient. Die negatieve houding en benadering komt dan weer het best tot uiting in het slot van Heerkens' verhaal, waar hij die scribent uit Tubantia van 7 december 1977 aanhaalt: 'Laat die fabrieken nu maar helemaal verdwijnen. Van Van Heek moet zo weinig mogelijk in de historie overblijven'. Heerkens was kennelijk aanwezig bij de val van de laatste schoorsteen van Van Heek & Co.; 'ik heb geen traan gezien', zo besluit hij. Een uitvoerige beschrijving, door Bos en De Natris, van de textielfabriek 'Pieter van Dooren' te Tilburg 1825-1975 besluit met een dringend appel, niet om alles klakkeloos te willen behouden maar juist om goed te inventariseren en eerst dan beslissingen over afbraak of behoud te nemen. 'Oude kanalen', van de hand van E. J.W. Gratema van Andel noemt geen Twentse zaken maar kan ons, Twentse lezers, veel stof tot overwegen geven. Overigens, wij behouden toch ons Almelo-Nordhorn-kanaal!??? Staan 'Gietijzeren vuurtorens' wel wat ver van ons af, H. van Suchtelen leert ons, dat ook deze nuchtere lijkende technische bouwsels onderhevig waren aan de steeds wisselende opvattingen van bouwstijl. Overigens, zouden wij, oostelijke landrotten, de vuurtorens willen missen als wij eens aan zee zijn? Iets dergelijks zouden we kunnen stellen t.a.v. het hoofdstuk over 'Marinegebouwen' van Ph.M. Bosscher. Bij bezoeken aan havensteden, havens en werven maken ze toch onmisbaar deel uit van het beeld maar tevens - en dat geldt ook bij vuurtorens - van onze 'zee-geschiedenis'. Wat Bos en De Natris zeggen over de Tilburgse Textielfabriek geldt toch ook hierbij en bij alle technische monumenten: het zijn niet alleen historische **monumenten** maar ook historische **documenten**.

Besluiten we met 'Watertorens' van P. Houwink, dan staan we weer mee op Twentse bodem: de unieke watertoren bij Delden krijgt aandacht in woord en beeld. En wat missen we eens temeer Almelo's watertoren aan de Wierdensestraat, voor de Almeloërs die vanuit het westen kwamen altijd een zeker teken: 'We zijn er weer'. Het is een vrij lang verhaal geworden. Maar we menen, dat het de zaak en met name ook dit boek waard is. Ten zeerste aanbevolen.

H.H.